

Kapai ir anglis už poliarinio rato. Vorkuta

Kazys Almenas

Sunkiausia pradėti. Taip būna bandant aprašyti bet kokį miestą. Kad ir tik po kelias dienas trukusio apsilankymo, įspūdžių bei su miestu susijusios istorijos visada per daug. Stengiuosi atrinkti tai, kas atrodo svarbiausia, kas atspindi šiuo metu vykstančius pokyčius ir ypač tai, kas riša su Lietuvos istorija.

Su Vorkuta bus kitaip; praeities aprėpt nesugebėsiu, apsiribosiu jos dabartimi. To, kas svarbiausia, kas skaudžiausiai siejama su Lietuvos istorija, teks ieškoti knygoje. Vorkuta yra ne tik vienas iš stambiausių Gulago archipelago salynų, ji yra tapusi Gulago metafora. Ne man tai aprašyti. Gulagas dabar aprašytas nelengvai suskaičiuojamose atsiminimų knygoje, medžiagą kaupia ir spausdina archyvai, kai ką apibendrina istorikai. Tiesa, jog susidomėjimas šia tema pastaruoju metu priblėsęs, tačiau prie jos reikės neišvengiamai grįžti. Ypač Rusijai. Dabar apie Gulagą Rusijoje beveik neužsimenama, tačiau be giluminio supratimo kas ir kodėl ten vyko, Rusija negalės tapti normalia visuomene. O gal ji ir nepajėgs tokia tapti. Tai būtų pats žiauriausias kentėjusiųjų ir žuvusiųjų kerštas kraštui, kuris išugdė Gulagą ir juo rėmėsi.

Kelionė

Buvo laikai, kai į Gulago mėsmales patekusiems ji trukdavo mėnesį, neretai gerokai ilgiau. Veždavo gyvulinuose vagonuose, silpnesnieji neišgyvendavo. Man kelionė tetruko tris paras, o vienintelis nepatogumas buvo ne itin švariai užlaikomos išvietės, kurias kažkokiais kaprizais besivadovaujanti vagono "bufetava" ilgam užrakindavo. Tačiau ir trijų parų pakanka įsitikinti, jog iki Vorkutos toli. Labai toli. Antrą kelionės dieną pradedi įtikėti, kad Europos centras iš tiesų galėtų būti kažkur netoli Vilniaus. Mat Vorkuta mūsiškėje Uralo kalnų pusėje, o keliaujant beveik diametraliai priešinga kryptimi (link Portugalijos), Europos ribą pasieki greičiau.

Nuotolis yra Vorkutos esmė ir likimas. Dėlei nuotolio sovietijos laikais čia buvo išplėtotas Gulago salynas. Kaliniai tiesė į šiaurę vedantį geležinkelį, kurio gale išsiplėtė "vorkutlageriai", kaliniai kasė anglių, rentė barakus ir spygliuotų vielų tvoras, kurių čia beveik nereikėjo. Bėgti nebuvo kur. Aplinkui tundra. Lygiagrečiai su barakais kaliniai savo prižiūrėtojams statė Vorkutos miestą. Taip buvo tada. Šiuo metu, kai Rusija priversta bent dalinai vadovautis rinkos ekonomikos dėsniais, nuotolis tampa Vorkutos nykimo priežastimi. Jis sąlygoja tai, kad Vorkutoje kasama anglis nepajėgia konkuruoti pasaulio rinkoje.

Toli ta Vorkuta. Ne tik kilometrais, bet ir metų laikais. Kai išvykau iš Vilniaus gegužės 20-tą, žydėjo kaštonai, o, pasiekus Vorkutą gegužės 24-tą tundra, dar dengė sniegas. Mieste, nuklotame juodomis anglies nuobromis, jis sparčiai tirpo.

Miestas

Nuostabiausia tai, kad jis čia stovi. Artėjant prie Vorkutos, palaipsniui mažėjo ir šiaip retas taigos miškas,

medžiai smulkėjo kolei liko vien tik rankos riešo storumo berželiai, galop ir tie išnyko. Net ir apgriuvusių, sumegusių namukų gyvenviečių neliko, tik - sniegu padengta lygut lygutėlė tundra. Surūdijusiais tiltais kertame stebėtinai vandeningas upes, kurių pavadinimų mano bendrakeiviai nežino. Ir štai, staiga už lango sušmėkščioja blokinės "chruščiovkos". Pasiokiau didžiausią šios planetos užpoliarės miestą! Kiek kalinių jį statė, tiksliai nesužinosime, tačiau "pogulaginiai" laikais čia telkėsi virš 240 tūkst. gyventojų, "veikė teatrai, bibliotekos, virė veržlus užpoliarės užkariautojų gyvenimas" (iš sovietinės enciklopedijos).

Atvykau be ypatingų iliuzijų, tačiau vis tiek tikėjausi kažko bent truputį išskirtino, kažko "užpoliariško", kažko, kas atspindėtų komi bei nencų tautų savybes, kurių žemėse šis miestas išdygo. Pagaliau - kažko, kas primintų taip sunkiai Vorkutos istorijoje svėrusį Gulago palikimą. Nieko panašaus neradau. Banalus, grynai sovietinis miestas, ir tiek. Tiesa, kad apgriuvęs, o gyventojų skaičius šiuo metu sumažėjęs iki 110 tūkstančių. Daug tuščių namų, vietomis ištisi tušti, įgriuvusiais stogais, kvartalai. Tačiau Rusijos šiaurėje tai jokia egzotika; išties, palyginus su to regiono realybe, centrinės Vorkutos gatvės atrodo ne taip blogai, ypač atsižvelgiant į tai, kad atvykstu nepalankiu metu. Stipriai tirpsta sniegas, atskleisdamas per žiemą sukaupias šiukšles. Matosi, jog stengiamasi jas valyti. Pagrindinė (suprantama - Lenino) gatvė jau pakenčiamai išvalyta. Rikiuojasi blokiniai penkių ar aštuonių aukštų namai, stūkso Lenino, Pergalės, 50-mečio, Kosmonauto ir eilė kitų paminklų. Aprūdiję, bet ir tai ne ką daugiau nei, leiskime, Brianske. Gatvės plačios, pritaikytos paradams, ne žmonėms. Vieni pastatai su kolonomis (stalinistinė neoklasika), kiti su jų imitacijom (chruščiovinė pompastika). Virš stogų dar trūnija sovietinių laikų šūkiai: "Partija ir liaudis vieninga", "Šachtininkai, pateikite daugiau anglies tėvynei"! Karaliaučiuje tai mane pykino. Čia, tarsi savo vietoje.

Buvo atodrėkis ir palyginti šilta. Mamos stumdo vežimukus, bandydamos išvengti sutrešusių asfaltu tekančių tirpstančio sniego upelių. Paaugliai vyrukai trainiojasi su alaus buteliais, gliaudo "sėmečkas", jų dėmesio objektai vaikšto net su mini sijonais (kai kurios), kitos stypčioja ant aukštų kulniukų per balas. Babuškos į visa tai nekreipia dėmesio; jos turi savo reikalą, kuriuos aptaria aptūpusiuos sukrypusius suolus. Joms nusišypsojus, blykčioja plieniniai dantys. Tarp blokinių namų pristatyta kioskų, kuriuose gali rasti daug ko po truputį, bet alaus bei rūkalų - garantuotai.

Tiesiog nuviliančiai kasdieniška Rusijos provincijos buitis. Mieste ji supančios tundros nematyti, todėl esąs užpoliarėje įsitikinsiu tik naktį, per kurią nesutems; išties, apie antrą valandą nakties mano kambaryje buvo šviesiausia, saulė atsidūrė tiek žemai prie horizonto, kad tiesių taikymu spigino į mano aštunto aukšto viešbučio langą.

Gamta

Kaliniai atsiminimuose apie Vorkutą, net ir tie, kurie jais užpildė visą knygą, mažai rašo apie supančią gamtą. Ir ne todėl, kad rašantiesiems trūktų pastabumo. Laggerių barakų aplinka, darbo sąlygos, žmonės, su kuriais bendraujama, aprašomi vaizdžiai ir detalizuotai, tačiau